

УДК 81'02'161.2.282.82-1Шев

Василь Німчук

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ДО ПРОБЛЕМИ ПРО СТАРОКНИЖНІ ЕЛЕМЕНТИ Й «ДІАЛЕКТИЗМИ» В ШЕВЧЕНКОВІЙ ПОЕЗІЇ

Т. Шевченко — визнаний основоположник нової української літературної мови. Головними складниками ідіолекту письменника були народна й старокнижна мова.

Поет протягом усього життя не розлучався з церковнослов'янськомовною Біблією. Імовірно, він з дитинства знав напам'ять Псалтир церковнослов'янською мовою.

Т. Шевченко часто бував у храмах на відправах, які також були церковнослов'янськомовні.

Поет був ознайомлений із староукраїнською релігійною поезією зі збірника «Богослужник». Доведено, що Т. Шевченко вимовляв церковнослов'янські тексти на український лад.

Т. Шевченко щедро використав церковнослов'янські лексику й елементи граматики не тільки в перекладах — «переспівах» біблійних текстів, зокрема псалмів, але й у власних поезіях на біблійні та світські теми. Він заснував сакральньо-урочистий стиль нової української літературної мови. Церковнослов'янізми Шевченкових поезій досить часто неадекватно тлумачать коментатори творів поета. Коментатори й лексикографи в поодиноких випадках неправильно тлумачать лексеми з рідного говору творця. Шевченкова лексика має повністю увійти в реєстр нового академічного «Словника української мови». Настав час для укладання модерного «Словника мови Шевченка». При публікаціях творів письменника варто додавати глосарії слів, які можуть бути незрозумілими нинішньому читачеві.

Ключові слова: церковнослов'янizm, діалектизм, Біблія, церковні відправи, староукраїнська орфоенія, словник мови Шевченка.

Нині вже аксіомою є те, що творці нової української літературної мови, яка почала формуватися в другій половині XVIII ст. й виростала на ґрунті певних стилів старо-

© В.В. НІМЧУК, 2015

української книжної мови й на фольклорі, не відкинули повністю давніх традицій. Старокнижні елементи досить яскраво просвічуються в «Енеїді» І. Котляревського в контексті живого народного мовлення. І. Котляревський зі старою літературною мовою був пов'язаний не тільки епохою, а й освітою та соціальним середовищем, де старі книжні традиції були міцні.

Кардинальне значення в історії української культури мала практика Т. Шевченка, якого справедливо вважають основоположником нашої сучасної літературної мови. Поет ні часом, ні культурним середовищем не був щільно пов'язаний з українською старожитньою книжною мовою. Та не можна казати, що селянсько-кріпацьке середовище, з якого вийшов Кобзар, було цілком відірване від давньої української мовної практики (що покажемо далі).

Старокнижні елементи, особливо — церковнослов'янськи, такі виразні в багатьох творах Шевченка, що вони не могли не привернути уваги дослідників дуже давно.

Про Шевченкове використання книжних слів і форм у вітчизняній лінгвістиці та літературознавстві написано чимало. Насамперед, треба згадати праці А.Г. Деркача, який захистив і кандидатську дисертацію «Старослов'янськи в мові Т.Г. Шевченка» (Київ, 1954 р.). Цю тему опрацьовували І. Білодід, В. Ващенко, Я. Дзира, В. Ільїн, Б. Кобилянський, В. Русанівський, В. Сімович та ін. Більшість авторів розглядає церковнослов'янськи (якщо про них ідеться не побіжно) з погляду стилістики. Це важливий аспект вивчення Шевченкової лінгвопрактики. Але джерела, звідки поет черпав конкретні книжні слова та вирази, майже зовсім не досліджені.

Інтенсивність використання книжно-мовної спадщини в Т. Шевченка також дуже мало вивчена. На наш погляд, Шевченкові «церковнослов'янськи», «книжні слова» треба вивчати в кожному конкретному творі, а тоді вже робити узагальнення.

Динаміку використання українських старокнижних та церковнослов'янських елементів у Шевченковій практиці спробував накреслити В.С. Ільїн, який помітив, що «у перших же творах великого Кобзаря повністю виявилася народномовна основа, позбавлена будь-яких впливів старокнижної мови. У поезіях, співзвучних із народнопісенною творчістю, кількість старослов'янських обмежується словами, засвоєними народною мовою через церкву, переважно з релігійно-культурної лексики... Такий самий характер мають старослов'янськи і в творах цього періоду на історичну тематику: «Гамалія», «Іван Підкова» та інші — і навіть у «Гайдамаках»... Але вже в поезіях перших років творчості Шевченка, де більш виразно виступає творча індивідуальність поета, де ширше виявляються його критичне ставлення до дійсності і революційно-демократичні настанови, відчувається свідоме, чітко цілеспрямоване користування цим лексичним джерелом. Це можна сказати про такі твори, як «Сон» («У всякого своя доля») (1844), з трохи пізніших —

«Єретик» (1845), «Кавказ» (1845), посланіє «І мертвим, і живим, і не-народженим землякам...» (1845) та ін. Далі, при використанні релігійної євангелійної і біблійної тематики та в інших виразно соціально спрямованих творах поета, кількість старослов'янзмів значно зростає і остаточно оформляється різноплановість творчого їх використання» [33: 222]. Це підтверджують і наші спостереження.

Т. Шевченко змалку був ознайомлений із церковнослов'янськомовними текстами, починаючи з так званих щоденних молитов.

Згадуючи своє дитинство, Т. Шевченко в автобіографії підкреслював: «Только в течение двухлетней тяжкой жизни в так называемой школе прошел я Грамáтку, Часлóвец и наконец Псалтырь. Под конец моего школьного курса дьячок посылал меня читать вместо себя Псалтырь по усопших крепостных душах и благоволил платить мне за то десятую копейку в виде поощрения» [55: 195].

Часловець — народна назва книги Часословець [68 IV: 446], в якій містяться незмінні частини всіх богослужінь, крім Літургії [61: 146]. Граматка — це буквар [70 I: 321]. Про буквар узагалі Т. Шевченко з пошаною говорить у передмові до видання «Гайдамаків» 1841 р.: «Щоб не сказали: Ой який! хіба діди та батьки дурніші були, що не випускали в люди навіть граматки без предисловія» [Ш. V: 201].

Із зауваження в поемі «Гайдамаки»: «Бо мене хоч били, а багато Дечому навчили! *Тма, мна* знаю, а *оксію* Не втну таки досі» [Ш. I: 133], — впливає, що Великий Кобзар навчався читати за букварем, скомпонованим церковнослов'янською мовою.

Букварі — книжки широкого вжитку — швидко зношувалися й рідко потрапляли до фондів бібліотек. Старовинні букварі звичайно належать до книжкових раритетів.

Унікальний «Букварь или Начальное оученіе, хотящымъ оучитися книгъ писмены славенскими» [15: 1–6] 1791 р., що зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, дає змогу уявити зміст книги, за якою опановував грамоту малий Тарас.

Книжечка починається параграфом «Буквы или пісмена» — азбучним переліком літер у прямому й зворотному порядку. Далі йдуть параграфи «Слози двописменніи, ш(т) согласныхъ начинаемїи» та «Слози тріписменніи» [Там само]. За ними вміщено параграф про трілітерні склади, які мають значення, тобто є словоформами (звичайно-церковнослов'янськими) — «Слози знаменателніи тріписменніи» з переліком: «Тма, мна, здо, тло, гдѣ, ктѣ, чтѣ, мню, слю, адѣ, іадѣ, іадѣ, внѣ, мнѣ, тыю, нью, тлю, гла» [Там само: 7].

За старовинною традицією в «Букварі» окремо подано «Имена просодіамъ», перелічуються терміни: оѣіа ѣ. ѣсо ѣ. варіа ѣ. камѣра ѣ. кратка ѣ. звательцо ѣ. тігла ѣ та ін. [Там само: 11]

Тут друкувалися «Млѣтвы оутренїа», «Млѣтвы на сонѣ градушымъ», Десять Божих заповідей, Символ віри та ін.

Варто згадати, що в букварях був і параграф про сім смертних гріхів, яким протистоять «добродѣтели». Серед цих протиставлень виступають *зависть* — *братолюбїє* [Там само]. Пор. у Т. Шевенка: *братолюбїє* пошли («Злоначинающих спина...») [Ш. I: 646].

Про всі тонкощі Шевченкової орфоєпії в багатьох випадках не дає змоги переконливо міркувати російська графіка-орфографія, якою поет користувався протягом майже всього життя. Досконаліше Шевченкове мовлення передає кулішівка, якою переписані деякі його автографи в «Більшій книжці» та прижиттєве видання «Кобзаря» 1860 р. Мабуть, кулішівкою було задумано надрукувати фольклорні твори в Шевченковій книжечці «Букварь южнорусскій», що вийшла у світ 1861 р. Не з'ясовано, чому тут думи подано «ярижкою» з помітним числом відхилень до кулішівки в написаннях *і*, наприклад: соколь *жалїбно* квилыть; *наїбільше* одь насъ на *собї грїхївъ* маешъ; отця й *матїрь* шановаты; Въ городаы *Хрїстіянські* утикайте; Грунтївъ, велькихъ *маеткївъ* не збуває [Ш. V: 14, 15, 17, 21, 22.].

Т. Шевченко прагнув староукраїнські й церковнослов'янські тексти, слова писати старим етимологічним правописом, відхилення якого показують живу українську орфоєпію ХІХ ст.

Як і всі інші українці того часу, Т. Шевченко читав і вимовляв церковнослов'янські тексти згідно з рідною орфоєпією [65: 36–37]. Природно, він адекватно читав староукраїнські тексти, з оригіналами яких знайомився, працюючи співробітником Київської археографічної комісії (1843–1847 рр.).

Порівняймо дарчий запис у Пересопницькому Євангелії в транскрипції Т. Шевченка:

«Сїє Євангелїє прислано и дано отъ Ясневельможного Его милости пана, пана Іюана Мазепы, войскъ его царского пресвѣтлаго величества запорозкихъ, обоихъ сторонъ *Днипра* Гетмана, и славного чина Святого Апостола Андрея кавалера до престола Переясловского епископского, который отъ его жъ милости созданъ отъновленъ, и драгоценными утварьми украшенъ при преосвященномъ епископи Захарїи Корниловычи року *ѡаѡā* апреля *зї* день» [Ш. V: 215].

У сучасній метаграфії І.П. Чепіги донаційного запису І. Мазепи в академічному виданні Пересопницького Євангелія маємо:

Сїє Єв(г)лїє прислано и дано є(ст) ѡ Ясневел'можного Єгw м(л)сти п. пана Іванна Мазепы. войскъ его цр(с)кого пресвѣтлого величества Запорозки(х) обоихъ сторонъ *Днѣпра* гетмана, и славного чина Стго ап(ст)ла Андреа кавалера, до пр(с)тла Переаславского еп(с)пского; который ѡ его жъ ктиторской мл(с)ти созданъ ѡновленъ, и драгоцѣнними ѡтвари црковними¹ оукрашенъ, при преосще(н)но(м) еп(с)пѣ Захарїи Корниловичѣ. Рокѡ *ѡаѡā* зї дна [53: 395].

¹ У метаграфії Т. Шевченка, очевидно внаслідок гаплогії або гаплографії *утварьми* замість *отвари церковными*.

Т. Шевченко на місці *апріля* оригіналу написав *апреля* під впливом такої форми слова в рідній говірці (російське запозичення?), про що свідчить датування його українськомовних листів: «1 апреля 1854» (лист до Я.Г. Кухаренка), «14 апреля 1854 (лист до А.О. Козачковського)» [Ш. VI: 74, 76, 78]. Під впливом «панського» оточення Т. Шевченко написав *е* на місці *ѣ* у лексемі *драгоценный*, уживаній у російській живій мові.

Написання *Днипра*, при...*епископи* відповідно до написань *Днѣпра*, при...*еп(с)нѣ* оригіналу свідчать, що Т. Шевченко вимовляв *і* на місці *ѣ*, а написання *Корниловичи* замість *Корниловичѣ* до цього показує, що поет вимовляв український передньо-середній звук на місці етимологічних *и, ы*.

Можна не сумніватися: Т. Шевченко упродовж усього життя в церковнослов'янських та давньоукраїнських текстах букву *ѣ* читав як *і*, адже це засвідчують його автографи. Пор.: «Огонь *Рогнида* розвела Драгимъ елеємъ полила»; «Сама *Рогнида* зъ Рогволодомъ Пошла весела за народомъ»; «Иде веприщемъ за *Рогнидою* По двору тихо похожає...» ([«Царі»]). [Ш. М.кн.: 185, 187] і «Придоша штроци Володимирови. и повѣдаша ему всю рѣчь *Рогнѣдину*... [Хотаху] *Рогнѣдъ* вести за Ярополка. и приде Володимеръ на Полотескъ. и оуби Рогъволода... и дѣчерь его поя женѣ» [56: 76]; «Акаѣсть *пресвятій богородици*» («Марія») [Ш. Б.кн.: 245] і Акаѣсть ко *Пресвятѣи Богородицѣ*» [44: 272]; «Та *цѣломудріе* хранила...» («N.T.») [Ш. Б.кн.: 327] і «... Подобаеть мудрствовати: но мудрствовати въ *цѣлом(д)рїи*» (Рим., XII, 3) [8: 1506].

Т. Шевченко у поезії «Саул» пише: «Престоль изъ золота куе, Благоволенье отдае Своимъ *всеподданѣйшимъ* голимъ», де у суфіксі прикметника, що має форму церковнослов'янського суперлатива, виступає *і* на місці етимологічного *ѣ* [Ш. Б.кн.: 312].

Буква *ѣ* у Т. Шевченка є просто індикатором того, що написане з нею слово — церковнослов'янізм або ж і росіянізм. Зайвим свідченням того, що літерою *ѣ* у церковнослов'янських словах Кобзар передає звук *і*, є текст поеми «Марія», переписаний у «Більшу книжку» І.М. Лазаревським, але в якому є виправлення рукою автора: «Щоб хресткайдани донести Достойно-*нітая!* благаю» («Марія») [Ш. Б.кн.: 246] (пор.: «О, *всепѣтая* Мати» — кондакь 13, акаѣсть ко Пресвятѣи Богородицѣ [44: 286]); «Марія зараз заходилась Пекти *опрісноки*»; «Найшовъ *Опріснокъ* Іосип у торбині» («Марія») [Ш. Б.кн.: 259, 260] (пор.: «...Вза муку и смѣси, и спече *шпрѣсноки*» — I Цар. XXVIII, 24) [8: 365] тощо. Див. ще виправлення *і* на *ѣ* рукою І.М. Лазаревського: *Доготерпінемъ* на *Долготерпѣніемъ* [Ш. Б.кн.: 268]. Але пор. у нього ж: «Да зрить *растленная* земля» («Осія. Глава XIV») [Там само: 284] замість *растлѣнная* під російським впливом, хоч І. Лазаревський далі у цій же поезії переписав: «Не ветхе, не древце слово *Разтлѣнное*, а слово нове» [Там само: 286].

Чи не найбільшу «концентрацію» словоформ із буквою *ѣ* спостерігаємо у вірші «Умре муж велій», автограф якого зберігся в «Більшій книжці» Т. Шевченка:

«Умре мужъ велій въ *власяниціѣ*,
Не плаче сироти, вдовици
А ти Аскочинскій восплачь
Во утріе на тяжкій гласъ.

И Хомяковъ Русі ревнитель
Москвы, оте(че)ства любитель
О юпкоборцеви восплачь.
И вся о! руская *Бесѣда*

Во гласъ единый *исповѣдуй*
Свои грѣхи и плачь! И плачь!»

[Ш. Б.кн.: 298]

Рима *власяниціѣ* — *вдовици* сигналізує, що й тут у Т. Шевченка *ѣ* позначає *i*. Однак із якогось часу (ми точно не з'ясували) в Шевченковому вірші повелося транскрибувати цю букву через *є*, тобто на російський орфоепічний лад — *e* з пом'якшенням попереднього приголосного.

В останньому академічному повному 12-томному зібранні творів Т. Шевченка цей твір виглядає так:

«Умре муж велій в *власяниці*
Не плаче, сироти, вдовиці,
А ти, Аскоченський восплач
Воутріе на тяжкий глас.

І Хомяков, Русі ревнитель,
Москви, оте[че]ства любитель,
О опкоборцеві восплач.
І вся, о Русская *беседа*,

Во глас единый *исповедуи*
Своі гріхи.

І плач! і плач!»

[Ш. 2: 346]

Тут виявляється непослідовність у транскрибуванні *ѣ*: його транскрибовано то через *i*, то через *e*, *є*. Якщо *e* на місці *ѣ* у назві російського журналу має виправдання, то словоформу *исповѣдуй* можна було транскрибувати через *i* — рима не надто постраждала б. Непослідовність у транскрипції *ѣ* упорядників останнього, дванадцятитомного видання творів Т. Шевченка виявляється і в інших випадках: «кастраты *нѣмие*» автографу Т. Шевченка («Неофіти») [Ш. Б.кн.: 209] транскрибовано «кастраты *німіє*» [Ш. II: 245], проте написано у поета «*вомѣсто* [львищого рика]» [Ш. Б.кн.: 282] передано як *вомѣсто* [Ш. II: 331].

У зв'язку з тим, що Т. Шевченко вимовляв букву *ѣ* як *i*, а російською графікою *i* передавав через *и*, у виданнях його творів нинішнім українським правописом часом трапляється незакономірна орфограма з *и* там, де треба *i*. Пор.: *Доколи* будете стяжати (переспів 81-го псалма) [Ш. I: 361] і *Доколѣ* «доки» у церковнослов'янському тексті [8: 732]. В автографі поета відповідне слово написано: *Доколи* будыте стяжаты [Ш. Тр.л.: 104].

Звичайно, літеру *ѣ* у російських украпленнях в український текст треба передавати через *e*: «Русская *бесѣда*» [Ш. Б.кн.: 298] — «Русская

беседа»; «Женуть послѣдній долгъ отдать» [Ш. Б.кн.: 319] — «Женуть последний долг отдать».

Необхідно наголосити на тому, що факсимільні видання рукописів, надрукованих старими технологіями, важко читати навіть досвідченим неографам, тому доцільно автографи Т. Шевченка опублікувати, використавши новітні засоби відтворення манускриптів (але «без золота, без каменю» — за доступними широкому дослідникові цінами!). Такою технікою треба опублікувати не тільки «канонізовані» тексти Т. Шевченка, а й варіанти (бо в них є неповторні, важливі для дослідника факти).

Для полегшення студій над Шевченковими творами настав час видати його автографи в метаграфії текстів літера в літеру зі збереженням авторської пунктуації.

Варто сказати, що поет мав у власності кілька оригіналів староукраїнських актових писемних пам'яток, переважно початку XVII ст. Це відомо з опису речей, відібраних в арештованого у справі Кирило-Мефодіївського братства Т. Шевченка [7: 109]. Публікації староукраїнських текстів, зокрема «Слова о полку Ігоревім» та козацьких літописів, були в бібліотеці Т. Шевченка [Там само: 340–342].

Книжно-слов'янська (словенороська) традиція у середовищі простого люду (та й не тільки тут) зберігалася не лише й через т. зв. щоденні молитви («Отче наш», «Богородице Діво, радуйся» та ін.), а й через слухання відправ у недільні і святкові дні. Звичайно, з дитинства Т. Шевченко знав напам'ять «Символ віри», що починається словами: Вѣрую во единого Бога Отца, Вседержителя, Творца небу и земли... [44: 13]. Назву *Вседержитель* він використав у поемі «Сон»:

... То катаржі.
А за що? Те знає...
Вседержитель...

[Ш. 1: 270]

Щоправда, це іменування Бога вжито багато разів у Біблії [64: 179–180].

І старовинна духовна поезія в пригнобленому селянському гурті знаходила свого слухача. У вірші «Перебендя» Т. Шевченка кобзар співає «На базари про Лазаря» [Ш. К. 1840: 17].

Знання давньокнижної спадщини Т. Шевченко вдало, адекватно використав у своїй творчості. Найяскравіше це виявилось у перекладах-переспівах Давидових псалмів, у «подражаніях» біблійним пророкам, у творах на біблійні теми (напр., «Марія»). Але старокнижну спадщину автор залучає до своїх численних творів, тематично зовсім не пов'язаних із біблійною тематикою.

Наприклад, у церковнослов'янських текстах лексема *свѣтъ* і відповідно у творах Т. Шевченка — «світ ясний, тихий», «світ невечерній» означає не «земна куля з усім, що існує на ній; всесвіт», як це написано в «Словникові мови Шевченка» [69 II: 231] і як нині сприймає це слово звичайний читач — українець, а «світло» (!), що слушно й відбито в академічному «Словнику української мови» [70 IX: 84].

Із спогадів дитинства, вилитих у вірші «А.О. Козачковському» (1847 р.), дізнаємося про старовинні літературні твори, з якими малий Т.Г. Шевченко був безпосередньо ознайомлений:

«Давно те діялось.
Ще в школи,
Таки вь учителя дяка
Гарненько вкраду пятака,
Бо й було трохи не голе
Таке убоге. Та й куплю
Паперу аркушъ. И зроблю
Маленку [!] книжечку. Христами
И везерунками съ квитками
Кругомъ листочка обведу,
Та й списую *Сковороду*,
Або *Три царіе со дары*
Та самъ соби у бурьяни
Шобъ не почувъ хто, не побачивъ
Выспивую та плачу»

[Ш. Б.кн.: 56; Ш. II:58].

Мабуть, Т. Шевченко згадує поезії Г. Сковороди (навіть чи хлопчик переписував його байки або філософські твори), які поширювали рукописно: окремі вірші Г. Сковороди було надруковано аж у 30-х рр. XIX ст. Т. Шевченко високо цінував творчість цього видатного письменника й філософа, але критично поставився до його мовної практики, про що писав у передмові до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 р.: «А Борнц усе-таки поет народний і великий. І наш Сковорода таким був би, якби його не збила з пливу латинь, а потім московщина» [Ш. V: 208]. Можливий вплив мови Г. Сковороди на Т. Шевченка ще не з'ясовано.

Сумнівно, щоб Т. Шевченко переписував якийсь твір Г. Сковороди із назвою «Три царіе со дары». Імовірно, що поет згадав слова з колядки, які йому запам'яталися. Контексти, близькі до того, що його зафіксував Т. Шевченко, ми виявили в двох колядках із популярної збірки староукраїнської духовної поезії — «Богогласника», виданої в Почаєві 1790–1791, 1805 (та 1825 р.) р., а саме: в четвертому куплеті першої колядки «Пѣснь на́ на Рождѣствѣ Гіѣсѣ Хр(с)тѣво.1.», яка починається словами «Всѣ языцы, Купнѣ ли́цы Ангелстѣи...», де в четвертому куплеті читаємо:

«Трѣ Цѣри Текутъ съ дѣри
Рожденна витати: млѣду штрѣчѣти
Лѣванъ на тѣ, Смѣрну, злато
Принесѣша, й падѣша
Прѣдъ нѣмъ на колѣна...»

[12: 13]

та в колядці «Пѣснь ѣ на Рождѣствѣ Гіѣсѣ Хр(с)тѣво»:

Видѣ Богъ, видѣ Створитель,
Же весь мѣръ погибаеть,
Архангела Гаврѣила
Вѣ Назаретѣ посилаеть.

Возвѣстити тайну ему:
Богъ приходитъ къ ВиѠеему
Ѡ красній Градъ ВиѠеема!
Сей Ѡверзль намъ Едема.

Незаходимое сонце имѣло возсіати.
Ѡ Дѣвы и тму языковъ невѣрїа розгнати.
Царемъ чуждимъ путь явила:
Ѡ Персіди *три Цары*
Идутъ к(ъ) Хр(с)ту *со дари*

[12].

Найімовірніше, поет запам'ятав вираз *три царіє со дари саме* з цієї колядки. Свідченням цього є те, що якраз початок досліджуваного тексту (трохи модифікованого й зукраїнізованого) він уклав в уста колядників у своїй драмі «Назар Стодоля» (1843 р.):

Бачить же Бог, бачить Творець,
Що мир погибає,
Архангела Гавриїла
В Назарет посилає.
Благовістив в Назареті —
Стала слава у вертепі.
О прекрасний Вихлієме!
Отверзи врата Едема

[Ш. III: 32].

У коментарі до п'єси у дванадцятитомному виданні творів Т. Шевченка сказано: «*Бачить же Бог, Бачить Творець...* — колядка, яка часто друкувалася в Богогласниках. Найімовірніше, Шевченко чув її з народних вуст і запам'ятав. Вона записана в багатьох варіантах. У деяких з них ця колядка починається словами «Видить же Бог, видить Творець» (див.: Колядки. — Петроград, 1914. — С. 12–13)» [Ш. III: 460].

Джерело Шевченкового виразу *три царіє со дари* дослідники шукали і в інших колядках. Навіть висловлено думку, що «можливо, в Шевченка — узагальнений образ» [Ш. II: 592–593]. Роль Т. Шевченка в модифікації тут тексту Богогласника треба додатково простудіювати. У всякому разі лексико-фонетичні церковнослов'янізми *благовістив, отверзи врата*, напевне, з'явилися не в народному середовищі.

У фіналі одного з ранніх творів Т. Шевченка — поемі «Катерина» — автор згадав старовинний кант про Ісуса Христа:

Ішов кобзар до Києва
Та сів спочивати;
Торбинками обвішаний
Його повожатий,
Мале дитя, коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзар
Ісуса співає («Катерина»)

[Ш. I: 109].

Уважається, що тут ідеться про твір Б. Туптала «Исусе мой прелюбезный» з почаївського «Богогласника» (1790–1791 рр.). Кант «Исусе мой прелюбезный» справді був у репертуарі лірників (навіть у кінці ХІХ — початку ХХ ст.) [42: 83–84]. Імовірно, що в поемі Т. Шевченка йдеться про інший кант, автором якого вважають Д. Ростовського — «Ти мой Бог, Исусе, ти моя радосте» [Там само].

У вірші «Перебендя» поет пише, що кобзар співає «На базарі — про Лазаря» («Перебендя») [Ш. І: 111]. Христова євангельська притча про багача, який жив у розкоші, а після смерті опинився в пеклі, та хворого убогого Лазаря, що після смерті удостоївся раю, в народній інтерпретації була в репертуарі лірників. Дослідник фольклору Поділля Є. Сіцінський писав, що в народі особливо любили слухати про Сироту, Лазаря, Смерть, 12 п'ятниць. Він записав на Поділлі два варіанти пісні про Лазаря [74а]. Про Лазаря згадує «Пѣснь ѡ суетѣ міра» (№ 208) почаївського «Богогласника»:

«... А Лазарь взать ѡ(т) гноа
До вышнаго покоа
В(ь) Сіѡнѣ, в(ь) Ввссонѣ
На тронѣ в(ь) коронѣ, якъ царь».

Т. Шевченко знав, що «в требнике Петра Могилы есть молитва, освящающая нареченное или крестное братство. В новейшем требнике эта истинно христианская молитва заменена молитвою о изгнании нечистого духа из одержимого сей мнимой болезнью...» [Ш. V: 56].

За свідченням самого Т. Шевченка, в його батьковій хаті була Мінея (звичайно, церковнослов'янськомовна), яку в родинному колі читали:

«Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши Мінею,...
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину...»

[Ш І: 187].

Поширена думка, що це була одна з мінейних книг Дмитра Туптала (св. Димитрія Ростовського), надрукованих протягом 1689–1705 рр. і перевиданих у 1757 рр. у Києві, а в 1756–1759 рр. — у Москві [20: 238]. Однак у Т. Шевченка ідеться не обов'язково про твір Д. Туптала, який, до речі, виходив під заголовком «Книга житій святихъ...» [28: 21, 127]. У 1761 р. в Почаєві василіяни надрукували Четью в дванадцяти частинах під назвою «Книга Минїа» [Там само: 119, 122].

Т. Шевченко замолоду прочитав усе Святе Письмо. У листі до Родзянків 23 жовтня 1845 р. з Миргорода писав: «Если бы не Библия, то можно бы с ума сойти... Дочитываю Библию, а там... а там... опять начну» [Ш. VI: 33]. Переяславський лікар А. Козачковський, у якого Т. Шевченко гостював восени 1845 р., у спогадах писав, що поет іноді читав Біблію, відзначаючи місця, які вражали особливою величчю думки [31: 210].

Пізніше Т. Шевченко продовжував читати Біблію, адже в Академії мистецтв у Петербурзі, куди Т. Шевченко був зарахований 21.V.1838 р., культивувалися картини на теми з Ветхого (Старого) й Нового Завітів.

У початковий період заслання в Т. Шевченка Біблія була єдиною книгою, про що дізнаємося з його листів. 11.XII.1847 р. поет до А.І. Лизогуба з Орської фортеці писав: «Просив я В[арвару] Н[іколаєвну], щоб мені книжечок деяких прислала, а тепер і вас прошу, бо oprіче Біблії, нема й одної літери» [Ш. VI: 38]. А М.М. Лазаревському 20.XII.1847 р. скаржився: «Єй-богу, окрoме Біблії, нема в мене ні однісінької книжечки» [Там само: 39]. Біблія була з Т. Шевченком і після заслання, і за потреби, поет читав Святе Письмо. Наприклад, у «Щоденнику» 1 січня 1858 р. він занотував: «1858. 1 генваря... Пошел я к заутредни... дьячки с похмелья так раздирательно пели, что я заткнул уши и вышел вон из церкви. Придя домой, я нечаянно взялся за Библию...» [Ш. V: 139]. Звичайно, поет читав Святе Письмо церковнослов'янською мовою. Адже відомо, що переклад Біблії (так званий Синодальний) російською мовою надруковано лише 1876 року. Пор. свідчення самого Т. Шевченка в «Щоденнику» 18XII.1857 р.: «Читая подлинник, т.е. славянский перевод «Апокалипсиса», приходит в голову, что апостол писал это Откровение для своих неопитов...» [Там само: 135].

Шевченко, можливо, читав Святе Письмо також і польською мовою. Біблія польською мовою в українських шляхетсько-дворянських і поміщицьких родинах могла бути поширена в першій половині — середині XIX. Святе Письмо польською мовою Кобзареві також могли давати для читання його польські друзі та знайомі. Пор. написання в Т. Шевченка: Подражаніє *Іезикиєлю* [Ш. Б.кн.: 312] і польськ. *Ezechiel* (коли в поета не помилка під впливом першого складу антропоніма), адже по-церковнослов'янськи ім'я пророка — *Іезекіиль*. Польську мову Т. Шевченко знав із юності і досить добре розмовляв нею [23: 10–11].

Як згадувалося, Т. Шевченко ще в шкільні роки читав увесь Псалтир. Тож цілком імовірно: якщо не весь Псалтир, то окремі тексти з нього, він знав напам'ять. Мабуть, поет дуже любив цю частину Біблії.

Т. Шевченко — засновник новоукраїнської релігійної поезії, чудовими зразками якої є його переспіви десятиох текстів Псалтиря. Можливо, поет збирався перекласти — «переспівати» більше псалмів, але взяв лише тексти, близькі йому ідеологією, співзвучні його думкам.

«Псалтирний» цикл Т. Шевченка починається переспівом першого псалма Давидового. Переспів його хоч і починається фактично тими ж словами, що й церковнослов'янський текст — «*Блаженний муж*», де другу лексему можна трактувати і як живомовну (пор. нижче: «Так і *муж* той...»), в ньому є тільки два явні церковнослов'янізми — неповноголосся у словах *блаженний* і *древо* [Ш. I : 358].

Характерно, що поет на місці форм аориста церковнослов'янського тексту вживає форми теперішнього часу або простого майбутнього:

«Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,

І з лютим не *сяде*» [Там само]. Пор. церковнослов'янський текст: *Блаженъ мужъ, иже не иде на совѣтъ нечестивыхъ, и на пути грѣшныхъ не ста, и на сѣдалищи губителей не сѣде* [8: 686] (у якому дієслова у формі аориста). Сучасний лінгвістично не підготовлений читач давню форму минулого часу — аориста — сприймає як українську часу теперішнього-майбутнього. Потрібно буде з'ясувати, чи Т. Шевченко в цьому випадку пішов за народним розумінням зазначених давніх дієслівних форм, чи був знайомим із вживанням таких форм у перекладах не з церковнослов'янських оригіналів (наприклад, у польському, перекладеному з латинського).

У новоукраїнських перекладах Псалтиря, зроблених із гебрайського (давньоєврейського) оригіналу, в першому вірші першого псалму спостерігаємо винятково форми теперішнього часу дієслів:

І. «Блаженний чоловік,
що не *ходить* на раду безбожних
і не *ступає* слідом за грішниками,
ані *засідає* на зборах злоріків»

[73: 506].

II. «1. Блажен муж, що за радою
несправедливих не *ходить*
і не *стоїть* на дорозі грішних
і не *сидить* на сидінні злоріків»

[11: 540].

III. «1. Блажен чоловік, що за порадою
безбожників не *ходить*
і на путь грішників не *ступає*,
і на засіданні блюзнівців не *сідає*»

[63: 619].

П. Морачевський, що 1865 р. першим переклав повністю Псалтир із церковнослов'янської на новоукраїнську літературну мову, також у першому вірші першого псалму використовує форми теперішнього часу дієслів:

«1. Блаженъ той чоловікъ,
хто не *ходить* на раду нечестивихъ,
и на дорозі грішних не *становитця*,
и на лавці душогубців не *сідає*»

[58: 3].

Пор. також переклад М. Максимовича, невідомо з якого оригіналу:

I. Блаженъ мужъ той, що не *ввійде*
Въ раду нечестивыхъ,
И не *стане* на дорозѣ
Грѣшныхъ, неправдивыхъ,
И не *сяде* у бесѣдѣ
Людей израдливыхъ

[41: 3].

Перекладачі Псалтиря українською мовою, здійснені з грецького тексту, у першому вірші першого псалму вживали дієслова в формі минулого часу:

I. «1. Блажен муж,
що не *ходив* на раду безбожних
і на путі грішних не *стояв*
і на раді з лукавими не *сидів*»
[57: 5].

II. «1. Блаженний чоловік,
який не *взяв* участі в раді безбожних,
не *став* на дорозі грішних
і не *сів* на престоли з губителями»
[11: 543].

Але пор.

«1. Блаженний муж,
що не *іде* на раду нечестивих,
ані на грішників дорогу не *ступає*
ні теж на зборищі порубників не *засідає*»,
[37: 11]

(хоч перекладач заявив, що в основі в нього грецький текст).

Отець Р. Турконяк у перекладі Острозької Біблії 1581 р. з церковнослов'янської мови на сучасну українську першого псалма закономірно форми аориста передав формами минулого часу: «1. Блаженний чоловік, який не *пішов* на раду безбожних, і не *став* на дорогу грішних, і не *сів* на крісло згубних...» [9: 887].

Переспів-переклад Т. Шевченка заклав традицію починати Псалтир церковнослов'янським *блаженний*, а не його українським відповідником *щасливий*, а також залишенням у тексті давнього слова *муж*, а не старої лексеми *чоловік* із новою семантикою.

Псалми справили на Т. Шевченка величезний вплив. Варто звернути увагу на те, що переклад 136-го псалму закінчується словами:

І розіб'є дітей твоїх
О холодний камінь
[Ш. I: 364].

Незабаром на початку поезії «Три літа» він використовує аналогічний образ:

А літа стрілою
Пролітають, забирають
Все добре з собою.
Окрадають добрі думи
О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають амінь
[Ш. I: 368].

Переклад-переспів 132 псалма «Чи є що краще, краще в світі...» Т. Шевченко доповнив власними чудовими рядками. Пор. «переспів»

Кобзаря (курсивом виділено словоформи, співвідносні з текстом Псалтиря):

Чи є що краще, краще в світі,
Як укупі жити,
Братам добрим добро певне
Пожить, не ділити?
Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аарону
Спадає росою
І на шиті *омети*
Ризи дорогії;
Або роси Єрмонській
На святії гори
Високії Сіонській
Спадають і творять
Добро тварям земнородним,
І землі, і людям, —
Отак братів *благих* своїх
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихім,
В сім'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка *до віка*»

[Ш. I: 363].

і псалом 132-ий церковнослов'янською мовою:

Се что добро, или что красно, но еже жити братїи вкупѣ
Яко муро на главѣ, сходашее на браду, браду аарнїю, сходашее на шметы шдежды егв:
Яко роса аермонская сходаша на горы сіонскїа: якв тамв заповѣда г(с)дь
блг(с)венїе и животь до вѣка [8: 762].

Рядки — доповнення переспіву 132-ого псалма окремими лексемами перегукуються зі словами кінцевих рядків поетового «Заповіту»:

І мене *в сем'ї великій,*
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим *тихим* словом»

[Ш. : 371].

Принагідно звертаємо увагу на те, що Т. Шевченко в перекладі зберігає поодинокі церковнослов'янські лексеми (між ними — і слова, адаптовані в живому мовленні) — *миро*, *омети*..., *риз*, *благих*), але вживає церковнослов'янськи (деякі давно адаптовані в народі) у власних «доповненнях» священного тексту — *миро добровонне* з *голови честної*, *тварям земноводним*, братів *благих*, *Господь*... *воцариться*. Іншим дослідникам треба буде з'ясувати, чому поет відповідно звичайного в порівняно пізніх текстах 132-го псалма виразу *на шметы шдежды* (пор. в Острозькій Біблії 1581 р.: на *ометы одеж(д)а* его) використовує слово *риз*, як спостерігаємо в найдавніших старослов'янських Псалтирях: *ѣко хрїзма на главѣ... съходаштиї на ометы ризы* его [6 II: 541].

Не виключено, що збіг *ризи* в Т. Шевченка з *ризы* в найдавніших текстах Псалтиря — випадковий: поет суто церковнослов'янський термін *омети* «край, облямівка, габа, кайма» [Там само], незрозумілий широкому читачеві, наче пояснює звичайними словами *ризи дорогії*.

Шевченкові переклади-переспіви псалмів Давидових зі Святого Письма наочно показали, що жива українська мова така розвинена, що нею можна перекласти-висловити найвищі, священні (сакральні) речі. Як і інші ненадруковані твори поета, цикл «Давидові псалми» незабаром після створення стали поширювати у списках [38: 744–745]. П. Куліш у першому виданні свого букваря — у «Граматці» (СПб., 1857) надрукував кілька повних Шевченкових переспівів псалмів та кілька уривків без імені поета, який тоді ще перебував на засланні. Уривки з кількох псалмів і повний переспів 132 псалма Т. Шевченко надрукував у своїй книжечці «Букварь южнорусскій».

Імовірно, що Шевченкові переклади-переспіви стимулювали П. Морачевського взятися за переклад українською мовою Святого Письма (протягом 1860–1865 р.р. переклав Новий Завіт і Псалтир) та М. Максимовича, який також опублікував 1859 р. низку перекладів псалмів.

Т. Шевченко не тільки зробив «переспіви» кількох псалмів рідною мовою, а й залучав у свої інші твори словесний матеріал із Псалтиря, як ми вже вище зазначали. Наприклад, у написаному в казематі вірші «Чи ми зійдемося знову?» читаємо: «Смиріться, моліться Богу і згадуйте один другого. Свою Україну любіть, Любіть її... Во *врем'я люте*, В останню тяжкую минуту За неї Господа моліть» [Ш. II: 20]. Здається, вираз *время лютое* в усій Біблії зафіксований лише один раз² — у 36(37)-у псалмі, вірш 19: Не постыдятся *во время лютое* и во днехъ глады насытятся [8: 706] (у перекладі І. Огієнка, псалом 37: «За *лихоліття* не будуть вони посоромлені, і за днів голоду ситими будуть...» [10: 561]).

Привертає увагу те, що в цьому вірші Т. Шевченко вжив церковнослов'янське *смиріться*, а не українську лексему *змириться*.

Можливо, досить численні звернення — запитання до Бога — псаломспівця, наприклад: «*Доколь* г(с)ди забудеши ма до конца» (псалом 12, вірш 2) [8: 692]; «*Вскую*, бже, w(т)ринуль еси до конца» (псалом 73, вірш 1) [Там само: 726] (пор. у перекладі І. Огієнка: «*Доки*, Господи, будеш мене забувати назавжди?..» (псалом 13); «*Нащо*, Боже, назавжди ти *нас* опустив?..» (псалом 74) тощо) були для Т. Шевченка певним зразком звернення до Всевишнього.

Церковнослов'янськими Т. Шевченко використав у кількох «подражаніях» старозавітним пророкам — Давидові (11-й псалом), Ісаїї (глава 35), Осії (глава 14), Іезекіїлю (глава 13).

² Пор. Інтернет: Симфонія Синодального переклада Библии; Симфонія для Библии — Библия Онлайн.

У Старому Завіті [51: 427–428], часто згадуються хижі леви і левенята, наприклад: «се людіе якв *львичища* востануть, и якв левъ вознесетса: не оуснетъ, дондеже снѣсть ловъ и кровь посѣченыхъ испіетъ» (Числа XXIII, 24). «И сниде сампшнъ... и се, *львичищъ* рыкающъ во стрѣтеніе єму» (Судді, XIV, 5), «Занеже такв рече мнѣ г(с)дь: якоже возреветъ левъ, или *львичищъ* в ловитвѣ...» (Ісаія, XXXI, 4), «И будетъ встанокъ іакввлъ въ языцѣхъ средѣ людій многихъ, аки левъ въ дубравѣ и якв *львичищъ* въ стадѣхъ...» (Михей, V, 8) [8: 192, 310, 913, 1149] тощо.

Номен *львичищъ* кілька разів повторюється у 19 главі пророцтв Іезекіїля, «подражаніє» на яку написав Т. Шевченко:

Ты же, сыне человекъ, возми плачь на князи іїлевы,
в̄. и речеши: почто мати твоа львица средѣ львввъ почи, посредѣ львввъ оумножи
львичища своа;

г̄. И в(т)скочи єдинъ в(т) *львичищъ* єа и бысть левъ, и научися восхищати
восхищеніа и человекѣи снѣде.

д̄. И слышаша в немъ языцы, и ятъ бысть въ растлѣніи ихъ, и приведоша єго во
оуздрѣ въ єгвпетъ.

є̄. И видѣ, якв в(т)ведень бысть в(т) неа, и погибе чааніе єа: и вза инаго в(т)
львичищъ своихъ и львомъ оучини єго.

з̄. и живаше посредѣ львввъ, бысть левъ и научися восхищати восхищеніа:
человекѣи из'аде.

ӣ. пасашеса въ лютости своей и грады ихъ пусты постави, и погуби землю и ис-
полненіе єа гласомъ рыканіа своегв.

й̄. И даша нанъ языцы вкрестъ в(т) странъ и построиша нанъ мрежи своа, и въ
погубленіи ихъ ятъ бысть.

ф̄. И положиша єго во оуздрѣ и въ клѣти, приведоша єго ко царю ваввлнску и
ввергоша єго въ темницу, якв да не слышитса гласъ єгв кому на горахъ іїлевыхъ.

т̄. Мати твоа якв вїноградъ и якв цвѣтъ шипчанъ на водѣ насажденъ, плодъ єгв и
в(т)расль єгв бысть в(т) воды многи.

аї̄. И бысть єму жезль крѣпости над(ъ) племенемъ старѣйшинъ, и вознесеса въ ве-
личїи своемъ средѣ лозїа: и видѣ величество свое во множествѣ лозїа своегв,

вї̄. и вбломиса въ ярости, и на землю повержень бысть, и вѣтръ знойный изсуши
плоды єгв: оувалоша, и изсше жезль крѣпости єгв: вгнь потреби єго.

гї̄. И ннѣ насадиша єгв въ пустыни, на земли безводнѣ.

дї̄. И изыде вгнь в(т) жезла избранныхъ єгв и поаде и, и не бѣ въ немъ жезла
крѣпости єгв: плема въ *притчу* плача єсть, и будетъ плачь

(Іезекіїль, XIX, 1–14) [8: 1053–1054].

У перекладі Хоменка-Плюти досліджувана глава пророцтва Іезекіїля звучить так:

1. Ти ж заспівай жалобну пісню над ізраїльськими князями.

2. І скажи: Що за левиця була твоя мати між левами! Розлігшись між левенятами,
своїх маленьких годувала.

3. Вигодувала одного з-між маленьких, він левеням зробився, він навчився розди-
рати здобич і пожирав людей.

4. Злигалися народи проти нього, і він піймався в їхню яму. І відвели його з кіль-
цями в ніздрях у Єгипетську країну.

5. Побачивши, що чекає, що сподівається марно, взяла другого з маленьких і ле-
веням його зростила.

6. І запопався він поміж левами походжати, левеням зробився, навчився роздира-
ти здобич і пожирав людей.

7. Він збурих їхні палати, зруйнував міста їхні. Жахнулася земля з усім, що на ній було, від голосного його реву.

8. Народи кинулись на нього, з земель суміжних розкинули на нього сіті, і він упіймався у їхню яму.

9. І посадили його закутого в клітку й одвели до вавилонського царя, який замкнув його в твердиню, щоб не було вже більше чути його реву в Ізраїлі по горах.

10. Мати твоя була, немов та виноградина, посаджена над водою. Вона була плодюча, повногалузна — з-за вод великих.

11. І виріс на ній один пагін сильний, який зробився царським берлом. І вигналась вона високо, аж по самі хмари, і виднілася своїм високим ростом і своїм густим галуззям.

12. Та її вирвало в гніві й кинуло на землю, і східній вітер висушив плід її, а сильний пагін її був зламаний, засох він, вогонь його пожер.

13. Тепер її в пустині посадили, в землі сухій і вигорілій.

14. Із пагона вогонь вийшов, пожер віття її та плід. І не зосталось більше на ній сильної гіляки, берла, щоб володіти. Це журна пісня, і буде піснею суму.

(Іезекіль, XIX, 1–14) [65: 962–963]

Пор. вірш 10-й у перекладі з грецької о. Р. Турконяка:

Твоя матір — наче виноградник, так, як цвіт у гранаті, посадженому біля води, її плід і її паростки були від великої води [10: 794].

Зіставимо Шевченкове «подражаніє» з біблійним пророцтвом, і побачимо, що й тут український геній не тільки майстерно використовує церковнослов'янські елементи, які надають творові урочистості, а й компонує цілі церковнослов'янські фрази:

*Восплач, Пророче, Сине Божий!*³

І о князях, і о вельможах,

І о царях отих. І рци:

Нащо та сука, ваша мати,

Зо львами кліщилась, щенята?..

А потім з вас, щенят зубатих,

Зробились лъвичища!..

Свое скаженее звіря...

Що гради й весі пожирало...

Минуть,

Уже потроху і минають

Дні беззаконія і зла...

Плач великий

Воместо лъвичищного рика

Почують люде. І той плач...

Межи людьми во притчу стане

Самодержавний отой плач!

(Ш. II: 330–331).

Поет модифікував категорію роду церковнослов'янського іменника *лъвичищ* «левеня» з чоловічого на середній *лъвичище* за зразком україн-

³ Упорядники 12-томного академічного видання творів Т. Шевченка замість написання з малої літери, *сине божий* неправомірно подали «Сине Божий», а так (із великими буквами) треба писати лише тоді, коли йдеться про найменування Другої Особи Святої Трійці — Бога-Сина.

ських типу *щеня*, *вовчєня*. Аналогічні зміни в слові *львичище* почалися дуже давно: вони спостерігаються у старожитніх східнослов'янських списках Біблії, зокрема у тексті пророка Іезекіїля (глава XIX, 2) [67 VIII: 318], з якими Т. Шевченко навряд чи був знайомий. Пор. ще: *львище* зам. *львичиць* [66 IV: 444]. До абстрагування форми *львичище* на місці *львичиць* могло стимулювати сприймання старослов'янського написання форми західного відмінка множини *козлища* < *козлишта* [6 II: 37] в пізньому церковнослов'янському євангельському тексті як форми родового — знахідного лексеми *козлище*: и поставить швцы шдєсную себе, а *козлища* шшуюю (Мт., XXV, 33) [8: 1320].

Т. Шевченко створив прикметник *львичищний* (пор. щодо структури *львиний*).

У «Словнику мови Шевченка» дериват *львичище* помилково трактовано як «збільшене» [69 I: 387].

Додамо до цього, що лексема *козлище*, вжита в поезії Т. Шевченка «Саул», —

Отож премудрий прозорливець,
Поміркувавши, взяв єлей
Та взяв од *козлищ* і свиней
Того Саула здоровила
І їм помазав во царя («Саул»)

[Ш. II: 357] —

у цьому «Словнику» як вокабула подана у дивовижній формі *козлища!* [69 I: 335]

Необхідно сказати, що в зазначеному Словнику деякі церковнослов'янізми подано в статтях укупі з українськими лексемами, тому їх дослідник відразу й не помітить. Наприклад, у поезії про царя Давида вжите в переносному значенні дієслово *познати* [Ш. II: 85] «мати тілесні стосунки» в ньому іде поруч із українським *пізнати*, *познати* [69 II: 74], а церковнослов'янїзм *розтлити* заховано в статті з українською лексемою *розтлити* [Там само: 213].

У «Словнику мови Шевченка» трапляються неточні або й неадекватні тлумачення й інших старовинних (книжних) лексем. Наприклад, у контексті: Владимир... Убив старого Рогволода, *Потя* народ, княжну *поя*, Отиде в волості своя ([«Царі»] IV. «По двору тихо похожає...»), вокабулу *потяти* тут семантизовано: «Слов'ян. *Порізати, побити*» [Там само: 138], хоч треба б точніше — «повбивати, зарубати» [66 7: 369–370], *пояти* — «полонити» [69 II: 143], але насправді тут — «вступити в подружні стосунки», «взяти, схопити, забрати» [6 II: 237–238; 66 VII: 424–429]. До речі, дієслово *отити* «піти» у «Словнику мови Шевченка» пропущене. Пор. ще: «*бивий, слов'ян. бувалий...* «а *бивий* Фельдфабель ваш, Сарданапал Послав на каторгу святого» [69 I: 26] та *бывый, прич. и прил...* II. *прил. То же, что **бывший**...*» [67 I: 363]. Форма називного однини активного дієприкметника чоловічого роду від дієслова *бити* — *бывый* нераз виступає в Біблії церковнослов'янською мовою, наприклад: человекъ *бывый* съ нею (Повтор. Закону, XXII, 29), Сей

есть *бывый* въ прѣви (Діян., VII, 38), *бывый* по лѣтѣхъ чотыриста тридесятихъ законъ не ѡ(т)метаеть (Галат., III, 17) тощо [8: 240, 1840, 1942].

Т. Шевченкові запам'яталися слова Ісуса Христа, які передав євангеліст Матвій, про красу лілеї в полі (глава VI, вірш 28–29): «И ѡудежди что печетеса; Смотрите *кринъ сельныхъ*, какъ растутъ: не труждаются, ни прядутъ: глѣю вамъ, якъ ни соломнѣ во всей славі своей облечеса, якъ єдинъ ѡ(т) сихъ» [Там само: 1292]. Пор. у перекладі І. Огієнка: «І про одяг чого клопочетесь? Погляньте на *польові лілеї*, як зростають вони, — не працюють, ані не прядуть. А я вамъ кажу, що й сам Соломон у всій славі не вдягався отак, як одна з них» [10: 9–10].

Церковнослов'янський євангельський вираз *кринъ сельный* «польова лілея» поет використав кілька разів на позначення жіночої вроди і чарівності:

«Бо була собі на лихо
Найкраща меж ними,
Меж дівчатами; мов *крин* той
Сельный при долині —
Меж цвітами» («Царі. III»)

[Ш. II: 85]

Переписувач поеми Т. Шевченка «Марія» до «Більшої книжки», за якою звичайно друкують цей твір поета, І.М. Лазаревський не зрозумів, очевидно, церковнослов'янського прикметника *сельный* «польовий» (пор. ст.-сл. *село* «поле», *сельный* «польовий» [6 IV: 57, 58]) і тому помилково виправив його на *зельный*:

«О світе наш незаходимий!
О Ти, Пречистая в женах!
Благоуханный *зельный* крине!»

(«Марія») [Ш. II: 313]

(у рукописі «Більшої книжки» видно виправлення початкової букви *с* на *з* у досліджуваній лексемі) [Ш. Б.кн.: 250]. Це ж спостерігаємо в іншому місці поеми:

«...Ланити, очі і уста
Марніють зримо. — Ти не та,
Не та тепер, Маріє, стала!
Цвіт *зельный*, наша красота! —
Промовив Йосип...»

(«Марія») [Ш. II: 316]

(у рукописі видно виправлення букви *с* на *е* у формі *зельный*, тобто І.М. Лазаревський почав був писати **сельный*) [Ш. Б.кн.: 255].

Через помилку переписувача в творі Т. Шевченка вкралося фіктивне слово, яке не спробували витлумачити укладачі академічного «Словника мови Шевченка». Пор.: «*Сельный* (2). *Успол.* Сельный крин — дика лілея» з цитатами «... мов крин той *сельный* при долині» та «О ти, пречистая в женах! Благоуханный *сельный* крине!» [69 II: 240], але вокабулу ж *зельный* залишено без пояснення: «*Зельный* (2). *Слов'ян. Уроч.*» з паспортизацією:

«...Цвіт зельний, наша краса!», «Благоуханний зельний крине» [69 I: 278].
І це фіктивне слово *зельний* досі збиває з пантелику читачів і дослідників.
Пор.: *Зельний...* (церковнослов'янїзм) — тут славний, знаменитий [48: 222].

З церковнослов'янського перекладу Євангелія запозичив Т. Шевченко вираз *молитву діяти* (пор. ст.-сл. *молитвѣж дѣяти* «молитися» [6 I: 291]):

«І плакав Гус, *молитву дія*,
І тяжко плакав. Люд мовчав
І дивувався: що він діє,
На кого руку підійма!»
(«Єретик») [Ш. I: 291].

«Учи неможними устами
Сказати правди. Поможи
Молитву діяти до краю»
(«Муза») [Ш. II: 263].

Пор. ще: «Ти, сестро Феба молодая!..

І колисала, і співала,
І чари діяла... І я...»
(«Муза») [Ш II: 262].

У церковнослов'янському тексті Євангелія від апостола Марка (глава I, вірш 35) написано: «И оутрѣ, ноши сущей сѣлѣ, воставъ изыде, и иде въ пусто мѣсто, и ту *мѣтву дѣаше*» [8: 1328].

Читаючи (і слухаючи?) багато разів Євангеліє, Т. Шевченко знав, що в церковнослов'янській мові дієслово *доити* означає «годувати груддю» [6 I: 502]: «Горе же непразднымъ и *доащымъ* въ тыа дни» (Мт. XXIV, 19), «Горе же имущымъ во утробѣ и *доащимъ* въ тыа дни» (Л. XXI, 23), «... рекуть: блѣжены неплѣды, и оутробы, яже не родиша, и сосцы, иже не доиша» (Л. XXIII, 29) [8: 1317, 1390, 1395] та ін. Пор. у перекладі І. Огієнка: «Горе ж вагітним і тим, хто *годує грудьми*» (Мт. XXIV, 19), «Блаженні неплідні та утроби, які не родили, і груди, що не *годували*» (Л. XXIII, 29) [10: 35, 109].

Мабуть, від церковнослов'янського дієслова Т. Шевченко утворив дієприкметник *оддоєний*

«... Тебе ж, о суко!
І ми самі, і наші внуки,
І миром люди прокленуть!
Не прокленуть, а тільки плюнуть
На тих *оддоєних* шенят,
Що ти шенила...»
(«Хоча лежачого й не б'ють») [Ш. II: 361].

У сучасній українській літературній мові: «*Віддоювати, віддоїти*.
1. Доячи, зціджувати частину молока з молочної залози... 2. *тільки док., рідко*. Те саме, що *видоїти*» [72 I: 581].

Очевидно, завдяки Т. Шевченкові в новоукраїнській мові закріпився вислів Ісуса Христа про книжників і фарисеїв у церковносло-

в'янському перекладі — *гроб* [гріб] *поваплений*, який «уживається на позначення кого-, чого-небудь, що під привабливим зовнішнім виглядом ховає найгірші, найогидніші якості, властивості» [70 VI: 635]. Пор.: Горе вамъ, книжницы и фарїсеє, лицемѣри, якъ подобитеся *гробимъ повапленымъ*, иже внѣуду оубо являютса красны, внутрѣуду же полни суть костей мертвыхъ и всакїа нечистоты (Мт., глава XXIII, вірш 27) [8: 1316]. Т. Шевченко модифікував цей вираз, замінивши лексему *гробъ* на *склеп*:

«Де ваше золото, палати?
Де власть великая? В склепах,
В склепах повалених ката[ми]
Такими ж самими, як ви...»
(«Мені здається, я не знаю»)
[Ш. II: 220].

До церковнослов'янїзмів, що їх часто вживав Т. Шевченко, належить лексема *всує*, яка виступає і в ролі звичайного прислівника з семантикою «марно», і в ролі присудкового слова [69 I: 120], наприклад:

Я сам, як бачиш, марне, *всує*,
Я сам занівечив свій вік
(«Варнак») [Ш. II: 72];

...Бо лучше одурить
Себе-таки, себе самого,
Нїж з ворогом по правді жить
І *всує* нарікать на Бога
(«Не нарікаю я на Бога...»)
[Ш. II: 355].

Небесний Царю! Суд Твій *всує*,
І *всує* царствїє твоє
(«Єретик») [Ш. I: 289];

... Не хотятъ
Познать, розбити тьму неволї,
І *всує* Господа глаголи,
І *всує* плачеться земля.

(«Псалми Давидові» — 81)
[Ш. I: 361].

Прислівник *всує* (*вѣсоує*) «даремно» читаємо у Святому Письмі церковнослов'янською мовою, зокрема в Псалтирі (пс. III, 8; пс. XXIII, 4; пс. XXXVIII, 7; пс. LXXII, 13; пс. CXXVI, 1–2), Євангелії (Мт. V, 22) [8: 688, 698, 707, 726, 760, 1389].

Здається, в ролі присудкового слова *всує* трапляється в ранніх творах поета.

Т. Шевченко часто бував у православних храмах і слухав відправи церковнослов'янською мовою («Євангелію й Богослужби Шевченко глибоко знав», — сказав І. Огієнко [52а: 256]). У прикінцевій частині Літургії священнослужитель у так званій Заамвонній молитві промов-

ляє: «Благословляя благословяющыя Тя, Господи, и освящай на Тя уповающыя, спаси люди Твоя и благослови достояніе Твое... *Миръ мірови* Твоему *даруй*... и всѣмъ людемъ Твоимъ...» [44: 109]. Вираз «мир мирові» Т. Шевченко вжив у прикінцевих рядках послання «Шарафико́ві» поеми «Єретик»:

Щоб усі слав'яне стали
Добрими братами,
І синами сонця правди...
Мир мирові подарують
І славу вовіки!

(«Єретик») [Ш. I: 289]

(звичайно, *Сонце Правди* — іменування Ісуса Христа в релігійній поезії, тому його треба писати як власну назву — з великих літер).

(Далі буде)

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Ш. Тр.л.* — Шевченко Т. Три літа. Автографи поезій 1843–1845 років. — К.: Наукова думка, 1966. — 118 арк. + XV с. [Підготовка текстів та післямови Є.С. Шабліовського].
- Ш. Б. кн.* — Шевченко Т. Більша книжечка. Автографи поезій 1847–1860 рр. — К.: Видво АН УРСР, 1963. — 329 с. + 4 с. [Вступна стаття члена-кореспондента АН УРСР, доктора філологічних наук Є.С. Шабліовського].
- Ш. М. кн.* — Шевченко Т. Мала книжка. Автографи поезій Шевченка 1847–1850 рр. / Підготовка факсимільного видання та передмова Є. Шабліовського. — К.: Наукова думка, 1984. — 431 с. + 47 с. (окремо у футлярі). [Підготовка факсимільного видання та передмова Євгена Шабліовського].
- Ш.* — Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у дванадцяти томах.
— *Т. 1:* Поезія 1837–1847. — К.: Наукова думка, 2001. — 782 с.
— *Т. 2:* Поезія 1847–1861. — К.: Наукова думка, 2001. — 782 с.
— *Т. 3:* Драматичні твори. Повісті. — К.: Наукова думка, 2003. — 589 с.
— *Т. 4:* Повісті. — К.: Наукова думка, 2003. — 598 с.
— *Т. 5:* Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. — К.: Наукова думка, 2003. — 488 с.
— *Т. 6:* Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. — К.: Наукова думка, 2003. — 629 с.
- Ш. К. 1840.* — Шевченко Т. Кобзарь. — СПб., 1840.
- Ш. К. 1860.* — Кобзарь Тараса Шевченка. — СПб, 1860. — 1860. — 245 с. [Шубравський В.Є. Передмова до факсимільного видання «Кобзаря» 1860 р.] (окрема брошура).

1. A Concordance to the Poetic Works of Taras Shewchenko — Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка / Ред. й упорядкув. О. Ільницького, Ю. Гавриша. V. 1–4. — Edmonton—Toronto, 2001.
2. *Bańkowski A.* Etymologiczny słownik języka polskiego. — Т. 2. — Warszawa, 2000. — 977 с.
3. *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego. — Warszawa, 1957. — 806 s.
4. *Gebauer J.* Slovník staročeský. D. I–II. — Praha, 1970.
5. *Reczek S.* Podręczny słownik dawnej polszczyzny. — Wrocław etc., 1968. — 933 с.
6. Slovník jazyka staroslověnského. — D. I–IV. Praha, 1966–1997.
7. *Анісов В., Серєда Є.* Літопис життя і творчості Т.Г. Шевченка / Вид. 2-е, доп. — К., 1976. — 392 с.

8. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета на церковнославянском языке. — М., 1997. — 1760 с.
9. Библия сирѣ(ч) книги ветхого и новаго завѣта, по языку словенску. Острог 1581. — Львів, 2006. — 1956 с.
10. Библия, або Книги Святого Письма Старого и Нового Заповіту із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. Об'єднання Біблійних Товариств. — Б. м., 1990. — 959 + 296 с. (переклад І. Огієнка).
11. Библия. Книги Святого Письма Старого та Нового Завіту / Четвертый повний переклад з давньогрецької мови. — К: Українське Біблійне товариство, 2011. — 1213 с. (переклад о. Р. Турконяка).
12. Богогласникъ. — Почаїв, 1790—1791. — 296 арк.
13. Богогласникъ. — Почаїв, 1805.
14. Відповіді читачам // Українська мова в школі. — 1956. — № 6. — С. 70—71.
15. Букварь или Начальное оученіе хоташымъ оучитиса книгъ писмены славенскими, напечатаса во стой Кієво-печерской Лаврѣ. ≠ аѣча года [тобто 1791 р.]. — [1] + 26 арк.
16. Великий церковный Изборникъ. — Ужгород, 1992. — 989 с.
17. *Вільчинська Т.П.* Концепт-образ «Богородиця» у поетичній творчості Т. Шевченка // Мова і культура. — Вип. 11. — Т. 10(122). — К., 2009. — 368 с.
18. Граматика слов'янська І. Ужевича / Підгот. І.К. Білодід, Є.М. Кудрицький. — К., 1970. — XXVI + 72 арк. + 86 арк. + 114 с.
19. *Грищенко А.П.* Прикметник в українській мові. — К., 1978. — 207 с.
20. *Деркач Б.* Мінеї-Четї // Шевченківська енциклопедія. — Т. 4. — К., 2013. — С. 238.
21. *Дзира Я.* До питання про джерела архаїзмів у мові творів Тараса Шевченка // Українська мова в школі. — 1961. — № 5. — С. 30—37.
22. *Дубровський В.* Словник московсько-український. — К., 2013. — 463 с.
23. *Дьяков В.А.* Тарас Шевченко и его польские друзья. — М., 1964. — 151 с.
24. *Дьяченко Г. протоиер.* Полный церковнославянский словарь. — М., 2000. — 1120 с.
25. Евангелие от Матфея в славянской традиции. — СПб., 2005. — 185 с.
26. Етимологічний словник української мови. — Т. 1. — К., 1982. — 631 с.
27. *Желеховский Є., Недільский С.* Малоруско-німецький словар. — Львів, 1886. — 1122 с.
28. *Запаско Я., Ісаєвич Я.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. — Кн. 2. — Ч. 1 (1701—1764). — Львів, 1984. — 131 с.
29. Ироическая пѣснь о походѣ на половцовъ удѣльнаго князя Новгорода-Сѣверскаго Игоря Святославича. — М., 1800. — 49 с.
30. *Івакін Ю.О.* Коментар до «Кобзаря Шевченка. Поезії 1847—1861 рр.». — К., 1968. — 407 с.
31. *Івакін Ю.О.* Коментар до «Кобзаря» Шевченка. Поезії до заслання. — К., 1964. — 271 с.
32. *Льїн В.С.* Курс історії української літературної мови. — Вип. V. Мова творів Т.Г. Шевченка. — К., 1957. — 71 с.
33. *Льїн В.С.* Мова творів Т.Г. Шевченка // Курс історії української літературної мови. — Т. 1 (дожовтневий період) / За ред. акад. І.К. Білодіда. — К., 1958. — С. 211—262.
34. Канон Успення святої праведної Анни // <http://azbyka.ru/days/caa/56>.
35. Інтернет, пошук у Google: Царица неба и земли.
36. Библия Онлайн // http://bible.ucoz.com/load/khristianskie_knigi_online/skachat_biblejskuju_simfoniju/24.
- 36а. Кобзарь Т. Шевченка / Коштом П. Семеренка. — СПб., 1860. — С. 71.
37. о. *Кравчук М.* Книга псалмів. / Переклад українською мовою на основі грецького тексту з поясненнями. — Рим, 1966. — С. 11. (Праці Греко-католицької Богословської Академії. — Т. XXVIII). — 240 с.
38. *Кудрицький Є.М.* До питання про ідейний зміст поезії Т.Г. Шевченка «Світе ясний! Світе тихий» (Лінгвостилістичний етюд на історико-літературну тему) // Збірник праць восьмої наукової шевченківської конференції. — К., 1960. — 320 с.
39. Лексикон славенороссій и именъ Тлькованіе П. Беринди / Підгот. В.В. Німчука. — К., 1961. — 272 с.

40. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / Підгот. В.В. Німчука. — К., 1964. — 203 с.
41. Максимович М. Псалмы, переложенные на украинское наречие. — М., 1859. — 44 с.
42. Медведик Ю. Лірницький «Богогласник» Порфирія Демуцького (до 110-ліття виходу у світ збірника «Ліра та її мотиви») // Мистецтвознавство України. — 2013. — Вип. 13. — С. 79 — 90.
43. Мінея декабрь. — 4. — Ч. 1. — М., 2002. — 600 с.
44. Молитвословъ. — К., 1992. — 416 с.
45. Молитвословъ. — Почаїв, 1763. — 607 арк.
46. Молитвословъ. — Оунгварь [Ужгород], 1895. — 915 с.
47. Молитвы и песнопения православного молитвослова с переводом на русский язык, с объяснениями и примечаниями Николая Нахимова / Изд. исправл. и дополн. — К., 2003. — 483 с.
48. Нахлік Є. «І мертвим, і живим, і ненародженим...», і самому собі: Шевченкове ословлення минулого, сучасного й майбутнього та власної екзистенції. — Львів, 2014. — 471 с.
49. Нечуй-Левицький І. Вибрані твори: В двох томах / За ред. і передм. М.К. Новицького. — Харків, 1937. — Т. 1. — 410 с.
50. Нечуй-Левицький І. Твори: В 10-ти томах. — Т. I—X. — К., 1965—1968.
51. Никифор архимандрит. Иллюстрированная полная популярная библейская энциклопедия. — М., 1891. — 902 с.
52. Ніковський А. Словник українсько-російський. — К., 1927. — 864 с.
- 52а. Огієнко І. Релігійність Шевченка // Огієнко І. (митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Упорядник, автор передмови і коментарів М. Тимошик. — К., 2003. — С. 163—280.
53. Пересопницьке Євангелії 1556—1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик. — К., 2001. — 700 с.
54. Пилинський М. (рец.) Словник мови Шевченка // Українська мова і література в школі. — 1965. — № 11 (листопад). — С. 86—92.
55. Письмо Т. Гр. Шевченка к редактору «Народного чтения» // Шевченко Т. Повне зібрання творів у 12-и томах. — Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті... — К., 2003. — С. 191, 195.
56. Полное собрание русских летописей. — Т. 1: Лаврентьевская летопись... — М., 1962. — 580 с.
57. Псалтир. — Варшава, 1936. — С. 5. (Праці Українського наукового інституту. Т. XXXVIII. — Серія перекладів Св. Письма та Богослужбових Книг. — Кн. 2). — 87 с.
58. Псалтирь на Малоросійськїмъ язиці. Переложивъ П. Марачевскій. 1865 // Автограф зберігається в Бібліотеці Російської АН (БАН). Науково-дослідний відділ рукописів, шифр 1.5.53 — Осн. 1460.
59. Пуряева Н. Словник церковно-обрядової термінології. — К., 2001. — 156 с.
60. Російсько-український словник / Ред. С. Єфремов. — Т. 3. — Вип. 1. — 336 с.
61. Салмина М.А. Карна // Энциклопедия «Слова о полку Игореве». — Т. 3. — СПб., 1995. — С. 22—25.
62. Свирелин А. протоиер. Краткий церковно-богослужебный словарь для толкового чтения книг, уяснения смысла Богослужения и обрядов Православной Церкви. — М., 1997. — 318 с.
63. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. — Рим, 1963. — 1070 с. + 352 с. (переклад І. Плюти-Хоменка).
- 63а. Святокова й Загальна Мінея. — К.: Видання ВПЦР, 1927. — С. 48.
64. Симфонія на Ветхий и Новый Завет. — СПб., 1998. — 1500 с.
65. Синявський О. Елементи Шевченкової мови, їх походження й значіння // Культура українського слова. — 36. 1. — Х.; К., 1931. — С. 7—15.
66. Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.) / Глав. ред. чл.-кор. АН СССР Р.И. Аванесов. — М., 1988—2004 — Т. 1—7.
67. Словарь русского языка XI—XVII вв. — М., 1975 — 2008. — Вип. 1—28.

68. Словарь украинского языка, собранный ред. ж. «Киевская старина». / Ред. с добавл. собственных матер. Б.Д. Гринченко: В 4-х томах. — К., 1907—1909.
69. Словник мови Шевченка: В двох томах. — К., 1964.
70. Словник української мови: В 11-ти томах. — К., 1970—1980.
71. Спогади про Тараса Шевченка / Упоряд. і приміт. В.С. Бородіна і М.М. Павлюка, передм. В.Є. Шубравського. — К., 1982. — 547 с.
72. Стус В. Час творчості. Dichtenszeit. — К., 2005. — 704 с.
73. Сьвяте Письмо Старого і Нового Завіту мовою руськоукраїнською [П.О. Куліша, І.С. Левіцького і Пулюя]. — Відень, 1912. — 825 + 249 с.
74. Тимошенко П.Д. Студії над мовою Тараса Шевченка. — К., 2013. — 224 с.
- 74а. Трембіцький А. Лірницькі пісні та лірники Поділля // Народна творчість та етнографія. — 2003. — № 4. — С. 75—76.
75. Українсько-російський словник: У 6-ти томах. — К., 1953—1963.
76. Шевченківський словник. — К., 1976—1977. — Т. 1 — 2. — Мапа до статті «Подорожі Т.Г. Шевченка на Україну». — С. 115—118.
77. Шейковський К.В. Опыт южно-русского словаря. — М., 1883. — Т. V: Т—Ю. — Вып. 1. — 276 с.
78. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под ред. акад. О.Н. Трубачева. — М., 1974 — 2014. — Вып. 1—39.

Статтю отримано 25.01.2015

Vasyl' Nimchuk

Institute of Ukrainian language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE PROBLEM OF OLDBOOK ELEMENTS AND DIALECT IN POETRY OF SHEVCHENKO

Shevchenko is recognized as the founder of modern Ukrainian literary language. The main components idiolect writer was popular and oldbook language.

Poet parted lifelong from the Church Slavonic language Bible. He probably knew by heart Psalmbook Church Slavonic language from his childhood.

Shevchenko often visited churches in celebrations that were Church Slavonic by the origion.

The poet was familiar with Middle Ukrainian religious poetry from the collection “Bohohlasnyk.” It is proved that Shevchenko uttered Church Slavonic text in Ukrainian.

Shevchenko generously used the Church Slavonic vocabulary and grammar not only in translation — “rehash” of biblical texts, especially the Psalms, but in their own poems on biblical and secular themes. He founded the sacral and solemn style of the new Ukrainian language. Church Slavonic Shevchenko’s poems are often not adequately interpret by commentators of the works of the poet. Commentators and the lexicographers in rare cases misconstrue token from the native dialect of the master. Shevchenko’s vocabulary should be completely included in the register in register of a new academic “Dictionary of Ukrainian language”. It is time for laying modern “Dictionary of Shevchenko language.” During the publishing of works of the writer it is necessary to add glossary of words that can be obscure for the modern reader.

Key words: Church Slavonic language, dialecticism, Bible, religious celebration, old Ukrainian orthoepy, Dictionary of Shevchenko language.